

PROEFEXAMEN SCEPTICISME

FILOSOFIE VWO 2016

Het voordeel van de twijfel

Dit tentamen bestaat uit 16 vragen, verdeeld over 3 opgaven. Er zijn 46 scorepunten te behalen. Ga voor een benadering van je eindcijfer uit van de formule $0,195 \times \text{score} + 1$.

Onzeker over je antwoorden? Boek een examentraining bij www.meesterkik.nl of een bijles bij www.rpbosch.com/bijles.html.

I. Sciencefiction

Jack Vance (1916-2013) is een van de bekendste en meest vermakelijke Amerikaanse sciencefictionschrijvers. Door kenners van het genre wordt hij geprezen om zijn rijke fantasie en de manier waarop hij de mogelijke gevolgen van nieuwe technieken heeft doordacht.

Tekst 1

In zijn eerste sciencefictionroman, *Het eeuwige leven* (1956), schetst Vance een samenleving waarin het mogelijk is geworden om middels herhaalde hersentransplantaties een vooralsnog oneindig leven te leiden. Wie zich verdienstelijk maakt, wordt door de maatschappij uitverkoren om in zijn 88^e levensjaar een radicale verjonging te ondergaan. Daartoe worden bij jonge onwaardige personen de hersenen weggenomen; die maken plaats voor het brein van de uitverkorene, die aldus weer een nieuw lichaam krijgt. Vanzelf ontstaat in de wereld die Vance zijn lezers voortvoert een harde kastenmaatschappij. Om overbevolking te voorkomen worden alle mensen die niet bijzonder succesvol zijn rond hun pensioenleeftijd geëuthanaseerd. De geslaagde mensen ondergaan hun hersentransplantatie en vormen een klasse van een nieuw soort rechtspersonen: oude 'geesten' met jonge lichamen. Om ze van andere wezens te onderscheiden krijgen ze het lidwoord 'De' voor hun naam.

De hoofdfiguur van *Het eeuwige leven*, De Gavin Waylock, raakt in moeilijkheden doordat hij per ongeluk een andere hoogwaardige persoon doodt. Levend in anonimiteit begint De Gavin Waylock na te denken over het maatschappelijk bestel...

Een goed sciencefictionverhaal heeft bijna vanzelf het karakter van een gedachte-experiment. Nu bestaan er ruwweg drie soorten gedachte-experimenten: tegenfeitelijke, evaluatieve en conceptuele. De omschrijving van *To Live Forever* (tekst 1) laat zien dat het werk van Vance deze alle drie in zich draagt.

1. In welke aspecten of onderdelen van *To Live Forever* herken je respectievelijk een tegenfeitelijk, een conceptueel en een evaluatief gedachte-experiment (of aanzetten daartoe)? Leg je antwoord uit onder verwijzing naar tekst 1. (3 pt.)

Vaak vormen ideeën uit de sciencefictionliteratuur een inspiratiebron voor echte technische wetenschappers. Ook het idee van hersentransplantatie heeft in de praktijk weerklank gevonden. Volgens sommige medici zou het in elk geval mogelijk moeten worden om *hele hoofden* te transplanteren. Sterker nog: het moment waarop de eerste geslaagde hoofdtransplantatie wordt volbracht zou al nabij zijn.

Tekst 2

De Italiaanse hersenchirurg Sergio Canavero van *The Turin Advanced Neuromodulation Group* beschrijft in zijn artikel "The Gemini Spinal Cord Fusion Protocol 'Reloaded'" (2015) de procedure die bij een hoofdtransplantatie gevolgd zou moeten worden. Volgens hem zijn de nanochirurgie, de biochemische technieken om beschadigd ruggenmerg te herstellen en de farmaceutische middelen tegen afstoting inmiddels zo ver doorontwikkeld dat een hoofdtransplantatie in principe nu al tot een goed einde kan worden gebracht, ook bij mensen. [...]

Tegenstanders van Canavero blijven sceptisch. Zelfs als Canavero er in zou slagen hoofd en romp volledig te verbinden, zou er volgens hen nog geen volwaardig levend individu kunnen ontstaan. Om maar iets te noemen: de in hersenstructuren opgeslagen informatie is zo specifiek dat signalen uit het ruggenmerg steeds op een wezensvreemde wijze zouden worden geïnterpreteerd. De Frankenstein-persoon [= de nieuwe hoofd-lichaamcombinatie] zou bijvoorbeeld met zijn hand een glad oppervlak kunnen voelen en op hersenniveau het signaal van een ruw oppervlak binnen kunnen krijgen. Of erger: niet iets glads voelen, maar een bepaald geluid horen.

Bron: <https://www.braindecoder.com/please-dont-take-the-head-transplant-surgeon-seriously-108509098.html>

De situatie die met Canavero's plan wordt geschetst, roept herinneringen op aan de bekende hypothese van het brein in een vat (BIV), zoals o.a. besproken door de filosoof Hilary Putnam. Het BIV-gedachte-experiment is op zichzelf weer nauw verwant aan het twijfelexperiment van Descartes.

2. Beschrijf de filosofisch relevante overeenkomsten tussen het BIV-gedachte-experiment en het gedachte-experiment van Descartes. Noem ook een filosofisch relevant verschil. (2 pt.)

De situatie van de 'Frankenstein-persoon' in tekst 2 en de situatie van een BIV lijken op het eerste gezicht niet helemaal overeenkomstig. Op voorwaarde dat andere zintuiglijke kanalen wel werken, zou de mens die een hoofdtransplantatie heeft ondergaan van zijn artsen kunnen horen dat, als gevolg van de operatie, zijn hersenen hem bedriegen en dat, ook al voelt hij iets ruws of hoort hij een geluid, zijn hand feitelijk een glad oppervlak raakt.

Anderzijds, indien de 'Frankenstein-persoon' een scepticus is, dan zou hij ook zo'n getuigenis naast zich neer leggen. Hij zou dat zelfs op drie manieren kunnen doen: op pyrronistische, humeaanse en cartesische wijze.

3. Problematiseer vanuit de positie van de 'Frankenstein-persoon' (tekst 2) de bewering dat zijn sensaties van ruwheid of geluid kunnen voortkomen uit de aanraking van iets glads op pyrronistische, cartesische en humeaanse wijze. (3 pt.)

Zintuiglijke gewaarwordingen zoals het gevoel van ruwheid of een geluid vormen de kern van een groep filosofische theorieën die worden aangeduid met de term fenomenalisme. Als grondlegger van het fenomenalisme wordt doorgaans John Stuart Mill aangewezen.

4. Leg aan de hand van een eigen voorbeeld Mills opvatting over waargenomen en niet-waargenomen objecten uit. (2 pt.)

Rond 1913 bekeerde ook de filosoof Bertrand Russell zich tijdelijk tot het fenomenalisme. Hij beschreef het waarnemen van objecten in termen van 'kennis door vertrouwdheid' en 'kennis door beschrijving'. Onder de 'kennis door vertrouwdheid' vallen onder andere de ruwe, nog ongeïnterpreteerde zintuiglijke indrukken, door Russell aangeduid als *sense data*.

5. Gesteld dat de 'Frankenstein-persoon' uit tekst 2 inderdaad gemaakt wordt, en gesteld dat die persoon inderdaad bij het betasten van een glad oppervlak de sensatie van een ruw oppervlak heeft, zou dit laatste dan een probleem vormen voor Russells theorie? Beargumenteer je antwoord en leg daarbij de begrippen 'kennis door vertrouwdheid,' 'kennis door beschrijving' en 'sense data' uit. (4 pt.)

Om ten slotte weer terug te keren bij sciencefictionschrijver Jack Vance: die mag zijn personages ook graag laten filosoferen. In de roman *Ports of Call* [*De wilde vaart*, 1998] ontmoet de held van het verhaal een doorgewinterde ruimtevaarder met een sceptische visie op het bestaan:

Tekst 3

Wingo schudde weemoedig het hoofd. 'Ik ben in wezen niets, zelfs geen paria. Ik ben me bewust van het bestaan van het kosmische raadsel en ik heb geprobeerd er de omtrekken van te ontwaren. Te dien einde heb ik de werken van de Gaeaanse filosofen gelezen. Ik heb hun termen en frasen, hun voorwoorden en uitleidingen leren kennen. Het was een treurige ontdekking toen ik merkte dat zij en ik en de kosmos allemaal een verschillende taal spreken en dat daar geen woordenboek voor bestaat.'

'En wat nu?'

'Niet veel. Wat valt er te leren van chaos?'

Uit: Jack Vance, *De Wilde Vaart*, blz. 87-88.

6. Wat voor soort scepsis legt Wingo in tekst 3 vooral aan de dag: metafysische, epistemologische of conceptuele scepsis? Beargumenteer je antwoord onder verwijzing naar tekst 3. (2 pt.)

7. En wanneer we Wingo vergelijken met de sceptici van de oudheid: is hij dan eerder een pyrronist of een academicus? Leg je antwoord uit onder verwijzing naar tekst 3. (2 pt.)

II. Hume

Over het bestaan van objecten buiten onze waarneming heeft David Hume minder geschreven dan over oorzaak en gevolg. Dat komt misschien ook doordat de twee onderwerpen – bestendigheid en causaliteit – wat hem betreft nauw verwant zijn. Lees het volgende fragment uit *A Treatise of Human Nature*.

Tekst 4

Ik zit in mijn kamer voor het vuur, en alle objecten die mijn zintuigen treffen staan op korte afstand. Mijn geheugen vertelt mij over het bestaan van vele objecten, maar deze informatie strekt niet verder dan hun vroegere bestaan, en noch mijn geheugen, noch mijn zintuigen getuigen van de bestendigheid van hun bestaan. Wanneer ik neerzit en nadenk over deze zaken hoor ik plotseling een geluid als van een deur die in zijn scharnieren piept en een moment later zie ik een conciërge die op mij toekomt. Dit biedt gelegenheid tot vele nieuwe bespiegelingen en overwegingen. Allereerst heb ik dit geluid altijd geassocieerd met piepende deuren en ik concludeer dat dit de deur is die aan de andere kant van de kamer was en nog steeds moet zijn – tenzij het huidige geluid in tegenspraak is met alles dat ik mij herinner. En ook: ik heb altijd begrepen dat een menselijk lichaam onderworpen is aan wat ze zwaartekracht noemen en dat een mens niet kan vliegen, maar toch zou de conciërge zo mijn kamer binnengekomen kunnen zijn – ware het niet dat ik mij de trap herinner en dat ik mij verbeeld dat die trap niet is afgebroken. [...] De waarnemingen [niets zien bewegen en gepiep horen] spreken elkaar tegen, tenzij ik aanneem dat de deur nog steeds bestaat en dat die ongezien geopend werd. En deze aanname, die op het eerste gezicht willekeurig en hypothetisch is, krijgt kracht en bewijsgrond omdat het de enige is waardoor ik de tegenstrijdigheden kan verzoenen. Er is nauwelijks een moment in mijn leven dat ik niet een soortgelijk geval meemaak en dat ik geen aanleiding heb te geloven in het bestendig bestaan van objecten om vroegere en huidige verschijningen met elkaar te verbinden [...]. Hier wordt ik er dus op een natuurlijke wijze toe gebracht de wereld als werkelijk en bestendig te beschouwen, waarbij objecten blijven bestaan, zelfs wanneer ik deze niet waarneem.

Deze argumenten over de samenhang van verschijnselen lijken van dezelfde orde te zijn als die over oorzaak en gevolg, omdat beide soorten argumenten afgeleid worden van de macht der gewoonte en gereguleerd worden door voorgaande ervaringen.

Uit: David Hume, *A Treatise of Human Nature*, ed. Selby-Bigge, blz 196-197

8. In de eerste paragraaf van *A Treatise of Human Nature* heeft Hume de percepties van de menselijke geest ingedeeld in impressies en ideeën. Wijs van elk een voorbeeld aan in tekst 4 en geef daarbij aan wat het criterium is om het ene een impressie en het andere een idee te noemen. (2 pt.)

Hume schrijft in tekst 4 dat noch het geheugen noch de zintuigen het bestendig bestaan van de buitenwereld aantonen.

9. Hoe beredeneert Hume (elders) dat de zintuigen geen informatie geven over het al dan niet bestaan van objecten buiten de perceptie? Spits je antwoord toe op de waarneming van je eigen ledematen. (3 pt.)

Aan het slot van tekst 4 vergelijkt Hume zijn argumentatie over bestendigheid met zijn argumentatie over causaliteit.

10. Hoe verloopt Humes argumentatie over causaliteit? Gebruik in je antwoord de term ‘uniformiteitsprincipe’ en wijs ten minste twee filosofisch relevante parallellen aan tussen Humes redenering over causaliteit en hetgeen hij in tekst 4 schrijft over de aanname van bestendigheid (4 pt.)

Twee vooraanstaande achttiende-eeuwse filosofen – Thomas Reid en Immanuel Kant – hebben Humes werk bekritiseerd op een manier die getuigt van een goed begrip van Humes theorie. Beiden meenden dat ze Hume achter zich lieten. Kant beweerde dat zijn transcendentiaal idealisme het metafysisch scepticisme definitief had overwonnen. Reid beweerde van zijn eigen ‘common sense’-ontologie hetzelfde.

11. Wie van deze twee denkers heeft volgens jou het beste antwoord gegeven op het metafysisch scepticisme? Beargumenteer je voorkeur. Behandel daarbij Kants bewijs voor het bestaan van een buitenwereld aan de hand van het Kantiaanse begrip ‘*das Noumenale*’. En behandel Reids bewijs voor het bestaan van een buitenwereld aan de hand van het begrip ‘*Theory of Ideas*.’ (4 pt.)

III. Meer BIV

De ‘brein-in-een-vat’-gedachtegang is, als gezegd, verbonden met de namen van de filosofen Descartes en Putnam. De Amerikaanse filosoof Robert Nozick heeft er een interessante variant op bedacht. In *Philosophical Explanations* stelt hij zich voor dat iemands hersenen in een tank worden bewaard en dat deze hersenen met elektroden en neurotransmitters zo worden gestimuleerd dat de persoon ‘van’ het brein alle complexe zintuiglijke data binnen krijgt die nodig zijn om hem/haar een bestaan te geven – precies zoals in de klassieke brein-

in-een-vat-situatie. Alleen, nu geven de geleerden die de persoon op deze manier kunnen bespelen, hem/haar geen 'normaal' bestaan, maar juist het bestaan van iemand wiens hersenen zijn weggenomen en in een tank worden bewaard. Dus: de persoon in de tank krijgt in Nozicks gedachte-experiment langs kunstmatige weg niet de bewustzijnsinhouden binnen van, laten we zeggen, een VWO-leerling die een filosofietentamen zit te maken, maar van een ongelukkige die alleen uit hersenen bestaat en in de macht is van een groep geleerden die hem/haar precies tonen en vertellen hoe het er voor staat: dat hij/zij een brein in een tank is.

12. Is de persoon in Nozicks gedachte-experiment volgens de traditionele analyse van kennis bekend met zijn/haar situatie? Behandel in je antwoord de drie voorwaarden voor kennis volgens Plato. (3 pt)

13. Weet de persoon in Nozicks gedachte-experiment volgens Nozick zelf wat zijn/haar situatie is? Verwerk in je antwoord Nozicks waarheidsgevoeligheidseis. (2 pt.)

Stel nu, een van de geleerden krijgt wroeging en overtuigt zijn/haar collega's ervan dat het beter is om de persoon in de tank een 'normaal' bestaan te geven. Na enig overleg wordt gekozen voor het leven van een VWO-leerling. Het brein in de tank krijgt langs elektronische en biochemische weg een persoonlijke geheugeninhoud die hoort bij zo'n VWO-leerling en op het moment dat die geheugeninhoud wordt geactiveerd, wordt daar meteen ook zintuiglijke input aan toegevoegd die correspondeert met het maken van een filosofietentamen. Kortom, er is nu sprake van een VWO-leerling en die weet niet beter of hij/zij zit aan een tentamen.

14. Kan de waarheidsgevoeligheidseis deze VWO-leerling sterken in zijn/haar overtuiging dat hij/zij inderdaad een tentamen zit te maken? Leg je antwoord uit. (2 pt.)

In de strijd tegen het epistemologisch scepticisme heeft Nozick een stem gegeven aan de opvatting die 'relevantisme' wordt genoemd, een opvatting die ook wordt verdedigd door de filosoof Fred Dretske.

15. Bespreek de situatie van de VWO-leerling die een tentamen zit te maken op de wijze van het relevantisme. Behandel daarbij de generieke vorm van de sceptische paradox en bedenk zowel een situatie waarin de leerling *wel* weet dat hij/zij een tentamen maakt als een situatie waarin hij/zij dat *niet* weet. (4 pt.)

Het relevantisme wordt gezien als een genuanceerd antwoord op het epistemologisch scepticisme. Relevantisten voelen zich wat dat betreft enigszins verheven boven contextualisten. Waar het relevantisme het epistemologisch scepticisme op een logische en

intuïtieve manier wil overwinnen, probeert het contextualisme dat op een psychologische manier te doen.

16. Leg de contextualistische benadering van het epistemologisch scepticisme uit. Ga daarbij opnieuw uit van de generieke vorm van de sceptische paradox en bespreek aan de hand van het voorbeeld van de VWO-leerling die aan een tentamen zit het cruciale verschil met het relevantisme. (4 pt.)

Onzeker over je antwoorden? Boek een examentraining bij www.meesterkik.nl of een bijles bij www.rpbosch.com/bijles.html .
